

Павлюк І. М.,

аспірантка кафедри української мови та славістики

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ САКРАЛЬНИХ МОТИВІВ У ПОЕТИЧНІЙ ЗБІРЦІ ЯРОСЛАВА ПАВУЛЯКА «ДОРОГИ ДОДОМУ»

Анотація. Статтю присвячено дослідженню концептуалізації сакральних мотивів у збірці Ярослава Павуляка «Дороги додому» та специфіки їх лінгвалізації в поетичних текстах. На основі аналізу праць Роже Каюа, Мірча Еліаде, І. Набитовича, Т. Вільчинської узагальнено відомості про сакральне, яке розглянуто в зіставленні з профаним. Матеріалом дослідження послужила збірка українського письменника-шістдесятника Я. Павуляка «Дороги додому». Метою роботи було з'ясувати специфіку мовної концептуалізації сакральних мотивів у поезії Я. Павуляка.

У ході дослідження було розглянуто концепти «дорога», «Україна», «село», «мати», «колиска», аналіз яких засвідчив два напрямки формування: перший впливає з назви самої збірки, тобто пов'язаний із рідною домівкою, селом, Україною, батьками, дитинством; другий – зі змістом життя, тобто своєрідним закодованим фатумом. З'ясовано, що модифікація сакрального простору відбувається через призму переосмислення згаданих понять та рефлексій над їхнім призначенням. Встановлено, що усі проаналізовані концепти характеризуються яскравим оцінним забарвленням та мають здебільшого амбівалентну природу. Підтверджено, що дуальна природа сакрального викристалізовується поступово, завдяки чому відбувається декодування глибинних смислів поетичної мови. У збірці чітко простежується авторська концепція духовності, де концептуалізовані образи дороги, матері, коліски разом з іншими стають осердям життя та святості. У статті також зацентовано увагу на особливостях мовотворчості автора, зокрема, доведено, що дуальна природа сакрального сформована на системі його цінностей, особистому досвіді, етнографічній достовірності фактів, а представлені в збірці сакральні образи репрезентовані в різних категоріях та є частиною мовного світу поета.

Аналіз сакральних мотивів у збірці Я. Павуляка продемонстрував певні пріоритети автора і водночас засвідчив ієрархію наративних понять, що і зумовлює особистісну шкалу аксіологічних тверджень.

Перспективність подібних досліджень полягає в тому, щоб репрезентувати творчість малодосліджених митців та активізувати увагу до сакральних мотивів у їхній спадщині.

Ключові слова: сакральний (*sacrum*), сакралізація, концепт, амбівалентність, Я. Павуляк, «Дороги додому».

Постановка проблеми. Художній текст як сакральне явище зовсім недавно став об'єктом дослідницьких зацікавлень в українській науковій парадигмі. На жаль, і понині в ідеології і культурі дається взнаки тоталітарно-атеїстичне минуле. А якщо мова йде про поета, то стає очевидною, необхідність застосовувати альтернативні візії для розшифрування закодованої природи тексту як способу мовотворчості, авторської

світоречепції, своєрідного виду ескапізму. Амбівалентність поетичного тексту викристалізовується з наративних моделей, що оприявленні в найрізноманітніших категоріях "*sacrum*". Як стверджує І. Набитович, «пошук *sacrum* у в художній літературі здійснюється через інтерпретаційно-герменевтичні окреслення характеристик сакрального часу та священного простору, виявлення ієрофанів, теофанів, через аналіз структурних компонентів релігійної символіки, в описі обрядових ритуалів та у відчитанні й дескрипції мітологічних структур – опираючись на релігійно марковані концепти» [1, с. 30].

Загалом пошук істинних цінностей не в останню чергу передбачає актуалізацію багатой літературної спадщини українського народу в духовному світі сучасника. Неперевершеним зразком релігійно-філософської поезії є художні тексти українського поета-шістдесятника Ярослава Павуляка – неординарної особистості, яка з надзвичайною чуйністю та глибинним сенсом, майстерно дотримуючись форми і змісту, надає значущості кожному слову. Його справедливо називають «поетом надломаної правди», «борцем із лебедим знаменом», «босим пастухом, який несе корогву батога» [2, с. 37], і всі ці перефрази засвідчують тільки одне – геніальність поета, якого нам ще потрібно осягнути. Отож, актуальність теми запропонованого дослідження визначає науковий інтерес до сакрального в поетичній творчості Я. Павуляка, яке вперше спробуємо розглянути з погляду когнітивної лінгвістики із врахуванням процесів концептуалізації дійсності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У мовознавстві часто вживають терміни «*sacrum*», «сакральний», «сакралізація», «десакралізація» тощо, оскільки саме ці поняття важливі для характеристики мовної картини світу, що базується не на логічних умовиводах, а на яскравих художніх образах. Варто зауважити, що поняття сакрального з'явилося спочатку в релігійно-філософських текстах, однак пізніше виникло явище ретермінологізації. Прагнення описати сакральне засобами лінгвістики – це декодування глибинних смислів поетичної мови, а відтак, формування культуромовної традиції. Бо, як стверджує Роже Каюа, «істина сакрального полягає водночас у зачаруванні палаючим багаттям та в страху перед тлінням» [3, с. 177].

Зауважимо, що донині немає єдиного тлумачення сакрального. Явища, які набувають його ознак, називають сакралізацією, а протилежне до нього – профанізацією чи десакралізацією [1, с. 30]. Роже Каюа у передмові до книжки «Людина та сакральне» зазначає: «По суті, єдине, що можна напевне стверджувати щодо сакрального загалом, міститься в самій дефініції терміна: воно протиставляється профанному» [3, с. 27]. Натомість Мірча Еліаде в «Трактаті з історії релігії», характеризуючи релігійний феномен, виокремлює одну спільну рису –

всі визначення, у власний спосіб, протиставляють сакральне і релігійне життя профанному і секулярному життю [4, с. 15]. Очевидно, в останньому випадку сакральність набуває дещо теологічної традиції, однак науковець також стверджує, що сакральне завжди виявляє себе в конкретних історичних ситуаціях, а це засвідчує трансцендентність поняття. Такі дослідники, як І. Набитович та Т. Вільчинська, до сфери сакрального відносять не лише поняття, безпосередньо пов'язані із термінами «святий» чи «священний», а й ті слова, що мають протилежну характеристику. Т. Вільчинська, зокрема, вважає, що структурування сакрального не обмежується двома антагоністичними світами – чистого й нечистого, святого й демонічного, до його елементів має обов'язково входити і профанний [4, с. 127]. Сакральне має дуальну природу, тому звичайні речі можуть сакралізуватися, а сакральні, навпаки, десакралізуватися. Поняття «священне», за Мірче Еліаде, паралельне «мирському», тому «це два способи буття у світі, дві екзистенційні ситуації, які людина розвиває впродовж усієї історії» [5, с. 10].

Щодо *sacrum* в художньому тексті, то слушно вважаємо думку І. Набитовича, який стверджує, що присутність сакрального в художньому тексті зумовлена прагненням мистецького впорядкування позірною хаосу людського буття до певної системи [6, с. 266]. Можемо вважати, що це своєрідні авторські аксіологічні директиви, за допомогою яких відбувається опоектизування звичайних предметів, а в результаті – ефект отождолення із сакральним. Поетичний простір постає мовно-естетичною категорією духовного начала в тексті та носієм національної культури автора.

Повною мірою сакральну інтерференцію творчої дійсності засвідчують концепти, найважливіші з яких кодуються в мові. Світорозуміння, світосприйняття, світобачення носія мови складається із сукупності концептів – концептосфер, у яких формується національна мовна особистість. Дослідження концептуальної структури мови (тексту) дає змогу побачити універсальні та ідеоетнічні риси світобачення як окремого індивіда, так і цілого народу, його ідеоетнічну мовну картину світу.

На сьогодні у сфері мовознавства відомо небагато спроб цілісно проаналізувати поетичну творчість Я. Павуляка, тим більше охарактеризувати особливості лінгвалізації сакрального простору в його текстах. Дослідження сакрального у творчому доробку митця дасть змогу пізнати духовне світосприйняття автора, осмислити національно-культурні цінності і поняття, які є частиною становлення не лише конкретної особи, а й національної культури та мови загалом.

Мета роботи полягає в тому, щоб з'ясувати специфіку мовної концептуалізації сакральних мотивів у поетичній збірці Ярослава Павуляка «Дороги додому».

Виклад основного матеріалу. Виявити сакральне в поезії – це заглибитися в особисті переживання автора, відчути біль та трагедію людини, а через неї й народу. На думку Роже Каюа, сакральне це те, чому людина може підкорити всю свою поведінку, те, що не може бути об'єктом дискусії, висміювання та жартів [3, с. 170]. Тому кожне слово в художньому тексті має бінарну основу, дві опоектизовані ситуації, які проявляються в протиставленні сакрального й профанного, та є авторським топосом.

Я. Павуляк у поетичних текстах неодноразово звертається до різноманітних проблем, позаяк у такий спосіб засвідчує істину. Доля України й людини, місце митця в суспільстві, утрачена національність – спектр авторських інтенцій. Я. Павуляк культивує сувору правду в трьох прижиттєвих збірках, а саме:

«Блудний лебідь» (1993), «Могили на конях» (1999), «Дороги додому» (2006), – та переосмислені цінності: нелегке особисте життя та життя українців, які «мріють зустрітися під одною стріхою – українською» [2, с. 26]. Митець зумів виразити через сакральне власне світовідчуття, сконструювавши поетичний духовний простір завдяки ментальним схемам та уявленням.

У збірці «Дороги додому», яка стала об'єктом нашого дослідження, сферу сакрального можна виявити за допомогою розпізнання авторської традиції, тобто того, чого, за словами Роже Каюа, «вона не зречеться й не зрадить за будь-яку ціну» [3, с. 170]. Сфера сакрального тут викристалізується через ефект послідовного нагромадження певних символів, що отримують аксіологічне наповнення крізь призму особистого переживання. Відчуття поета виражаються в символічних образах, а відтак, стають сакральними концептами. У такому випадку створюється нова дійсність, а концепти стають її творцями.

Важливим сакральним концептом, що об'єктивує уявлення про локус, в аналізованій збірці є «дорога», що корелює з поняттями України, села, колиски, матері, батька. Саме дорога стає образним виявленням, так званою художньою декларацією автора, адже вона – це не тільки шлях людини, це важлива символічна загадка, яка в семантичному полі формує взаємостосунки автора і світу. Основним вербалізатором концепту є лексема *дорога*, напр.: «З чужини до отчого порога / Голову розмотує *дорога*. Та й живу з такою головою, Люди оглядаються за мною» [8, с. 16]. Досліджуваний концепт оцінно маркований. При цьому варто звернути увагу на те, що автор віддалений від рідної домівки, тому й домінує емоційна вразливість.

Зауважимо, що відповідно до біблійних текстів дорога означає життя, у якому є свободний вибір. Кожна людина може йти дорогою правди чи тьми, обирати те, у що вірить чи прагне вірити. Саме життя притаманна сакральна властивість, тому це поняття просякнуте автохтонними нарративами. У збірці це демонструють контексти: «Мені в дитинстві з деревця крутого / Нетлінний тато вистругав *дорогу*... Гойдалася колиска піді мною, / Гойдався я з *дорогою крутою*» [8, с. 21]. Сакральність концептуалізованого образу дороги доповнюють символізовані образи батька та колиски. Символіка образного мислення стає творчим началом і водночас сакральним поняттям, яке сформувалося з національної культури. Гармонійне поєднання відповідних лексем створює відчуття невтішного світу, де в ретроспективний спосіб відбувається заглиблення в простір дитячого буття: «Була тоді одна з дитячих мук – / Мені *дорогу* виривали з рук» [8, с. 21]. Під певним кутом зору художнє осмислення дороги перегукується із біблійною цитатою: «Я собі вибрав *дорогу правди*» (Пс. 119, 30) та є константою поетичного світу та життєвого вибору автора, тож оживає «...вона, / добра, як місячна ніч...» [8, с. 12].

Відчуття сакрального демонструють й інші концепти, зокрема «мати», що об'єктивує уявлення про найріднішу людину та вміщує в собі ще й інформацію про особисту трагедію: «*Мамо*, / покотилося каміння з твоїх очей, / покотилася дні, / *матю*» [8, с. 12]. Концепт «мати» реалізується разом з іншими концептами на позначення близьких людей, насамперед концептом «батько» (образ «нетлінного батька»). Сакралізація образу матері передусім вичитується із репрезентації досвіду та переосмислення минулого. У поетичному лінгвопросторі викристалізується зріле світобачення особи із сформованим світоглядом, яка стверджує: «*Шукаємо щось гуртом*,

поодинокі, а нас *матері* виглядають із вирію кожною зморшкою на обличчі» [8, с. 25]. Зауважимо, автор у поезіях пише про матір, згадуючи чи потрактовуючи власні спогади. Матір постає з-поміж звичайних побутових понять як наділена особливим інтимним смислом: «...не переймай мене, хато, / з *матір'ю* на порозі» [8, с. 69] або «знайдуть мене із вірою в насіння, / що рахувала *мати* на столі» [8, с. 105].

Цілоком закономірним у досліджуваних текстах вважаємо концепт «колиска», що асоціюється з родиною. У поезії відповідне поняття корелює зі спокоєм та затишком. Разом із батьком та матір'ю колиска символізує рідний дім, є своєрідним осердям національної традиції. Автор в опосередкований спосіб виділяє колиску з-поміж інших предметів, і цей прийом засвідчує віддзеркалення свідомості митця крізь призму поетичності: «...і сила нехай богатирська, / щоб знову себе боронити... / На хвильку б лягти у *колиску* / та й відпочити» [8, с. 26]. В авторській уяві колиска асоціюється насамперед із дитинством, із часом повної безтурботності. Загалом концептуалізоване поняття колиски є амбівалентним, тому, з одного боку, засвідчує спогади про рідний дім, а з іншого – демонструє бажання втекти від реальності. Концепт «колиска» розширює сакральні уявлення поета, є свідченням духовного начала: «Подаруй мені свою провину, / Ї в *колиску* покладу, / і так цювечора дитинно / Буду гоїдати, як біду» [8, с. 54].

Щодо інших концептів, що експлікують умиротворення і належать до сакральних в аналізованих текстах, то увагу привертає концепт «село»: «А десь в *селі*... / І тіло мліє, / а десь в *селі* в ту ніч вербову / тримає дівчина на віях / стотонну тишу вечорову» [8, с. 59]. Як бачимо, поет знову повертається до того місця, звідки починався його життєвий шлях. Завдяки цьому перед нами постає довершена художня картину світу та автентифікується дійсність, яка розширює категоріальний простір сакрального та засвідчує авторські симпатії: «Тільки хто ж понесе відерце / Повні болю і сонця мімози, / Щоб в *селі* напувати серце, / а у місті захланний мозок» [8, с. 49].

Значна роль в об'єктивації сакральних мотивів належить концепту «Україна». Час вимушеного перебування в еміграції сформував бачення невизначеного майбутнього. Тогочасні політичні парадокси підштовхують поета оголити душу: «Не вміцалось твоє терпіння, / Не вміцались твої жалі, Не вміцалось твоє коріння / В *найдорожчій на світі землі*» [8, с. 94]. Батьківщина для Ярослава Павуляка – це те метафізичне місце, до якого він прямує у своїх поетичних рядках: «В нас на *цивнтарі* річка тече собі файно, / Притулилась до дна і тече собі та й... / Я тебе привезу туди – нелегально, / Коли втомиться сонце за *небокрай*» [8, с. 82].

Висновки. Загалом проведені спостереження засвідчили, що сакральні мотиви, представлені в збірці Ярослава Павуляка «Дороги додому», репрезентовані різними концептами, що є когнітивно багатогранними. Сакральний лінгвопростір демонструють насамперед такі концепти, як «дорога», «Україна», «село», з якими тісно корелюють концептуалізовані поняття матері, батька, колиски. Усі вони характеризуються яскравим оцінним забарвленням та мають здебільшого амбівалентну природу. Підтверджено, що дуальна природа сакрального викристалізовується поступово, завдяки чому відбувається декодування глибинних смислів поетичної мови. У збірці чітко простежується авторська концепція духовності, де концептуалізовані образи дороги, матері, колиски разом з іншими стають осердям життя та святості.

Література:

1. Набитович І. Категорія *sacrum* і художня література. *Слово і Час*. 2009. № 6. С. 27–39.
2. Данилевич М., Павлюк І. Штрихи до літературного портрета Я. Павуляка. Ярослав Павуляк у слові: Статті. Рецензії. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. С. 6–38.
3. Каюа Р. Людина та сакральне. Пер. з фр. А. Усик. Київ: Ваклер, 2003. 256 с.
4. Еліаде М. Трактат з історії релігії. Пер. з фр. О. Панича. Київ: Дух і література, 2016. 520 с.
5. Вільчинецька Т. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII – XVIII ст.: монографія. Тернопіль: Джура, 2008. 424 с.
6. Еліаде М. Священне і мирське. Міфи, сновидіння і містерії. Мефістофель і Андрогін; пер. на укр. Г. Кьоран, В. Сахна. Київ: Основи, 2001. 592 с.
7. Набитович І. Універсум *sacrum*'у художній прозі (від модернізму до постмодернізму): монографія. Дрогобич – Люблін: Посвіт, 2008. 598 с.
8. Павуляк Я. Дороги додому. Тернопіль: Джура, 2013. 164 с.

Pavliuk I.M. Conceptualization of Sacred Motifs in Yaroslav Pavulyak's Poetic Collection *Dorohy dodomu* [Roads Home]

Summary. The article is devoted to the study of the conceptualization of sacred motifs in Yaroslav Pavulyak's collection *Dorohy dodomu* [Roads Home] and the specifics of their linguization in poetic texts.

Based on the analysis of the works of Roger Caillois, Mircea Eliade, I. Nabytovych, and T. Vilchynska, the article summarizes information about the sacred, which is considered in comparison with the profane. The material for the study was the collection of the Ukrainian writer of the sixties, Y. Pavulyak, *Dorohy dodomu* [Roads Home]. The purpose of the study was to find out the specifics of the linguistic conceptualization of sacred motifs in the poetry of Y. Pavulyak.

The study examined the concepts of “road”, “Ukraine”, “village”, “mother”, and “cradle”, the analysis of which revealed two directions of formation: the first follows from the title of the collection itself, i.e., it is associated with the home, village, Ukraine, parents, and childhood; the second is associated with the meaning of life, i.e., a kind of coded fate. It is found that the modification of sacred space occurs through the prism of rethinking the concepts and reflections on their purpose. It is established that all the analyzed concepts are characterized by a bright evaluative color and are mostly ambivalent in nature. It is confirmed that the dual nature of the sacred is crystallized gradually, which leads to the decoding of the deeper meanings of poetic language. The author's concept of spirituality is clearly traced in the collection, where the conceptualized images of the road, mother, and cradle, along with others, become the core of life and holiness. The article also focuses on the peculiarities of the author's language creation; in particular, it is proved that the dual nature of the sacred is formed on the system of his values, personal experience, ethnographic reliability of facts, and the sacred images presented in the collection are represented in different categories and are part of the poet's verbal world.

The analysis of sacred motifs in Pavulyak's collection demonstrated certain author priorities and simultaneously showed the hierarchy of narrative concepts, determining the personal scale of axiological statements.

The prospect of such studies is to represent the work of under-researched artists and to increase attention to sacred motifs in their heritage.

Key words: sacred (*sacrum*), sacralization, concept, ambivalence, Y. Pavulyak, *Dorohy dodomu* [Roads Home].